

Tıp Literatürüne Erişim ve Amerikan Ulusal Tıp Kütüphanesi (NLM)

Gülbin Baydur*

Tıp ve tıpla ilgili disiplinlerdeki gelişmeler ve bu alanların doğrudan insan sağlığını ilgilendiriyor olması, güncel yayınların hızla elde edilmesini zorunlu hale getirmiştir. Günümüzde tıbbın bir ön tanımının yapılması, tıbbi konuların sınırlandırılması mümkün görünmemektedir. 1950'lerden başlayarak hızlı uzmanlaşma ile birlikte disiplinlerarası araştırmaların artması, tıp bilimlerini diğer disiplinlere bağımlı kılmıştır. ⁽¹⁾ Bu yapısal özellik bibliyografik araştırmada; bibliyografya, indeks veya öz yayınlara dağılmış olan bilginin seçilmesini zorlaştırmaktadır. Örneğin, Psychological Abstracts hatta Sociological Abstracts davranış veya sosyal bilimlerde tıpla ilgili yayınları da vermektedir. Bu nedenle tıp kütüphanecisi, bir bibliyografik araştırmada Excerpta Medica'ya rağmen yukarıda anılan öz yayınlara benzer pek çok başka kaynakları da gözardı etmemek zorundadır. Ancak tıp bilimlerindeki bu büyük ölçüde gerçekleştirilmiş olan yayın denetimi olanağı, peşinden üçüncül yayınlarda (indeks, öz yayınlar gibi) bibliyografik bilginin tekrarına neden olmaktadır. Aynı süreli yayındaki makale, iki veya daha çok indekste yeralabilmektedir. ⁽²⁾, ⁽³⁾

Özellikle klinik bilimlerde bilgiye gereksinim acildir: Cerrahi müdahaleler, ilaç zehirlenmeleri, yanıklar, yapılacak tedaviler, verilecek ilaç dozları için, hekim çoğu zaman en son araştırmaların sonuçlarına dayanarak karar vermek zorundadır. Tıp kütüphaneciliğini ilgilendiren literatürde bu uygulamalardan söz eden yazıları gözlemek mümkün olmaktadır. Örneğin, Kanada'da bir grup hekim çalıştıkları klinikte kan yolu ile bulaşabilen çok yeni bir hastalığın (AIDS gibi) personele bulaşma riski ve önleme yollarının araştırılması için literatür araştırması yapmayı en uygun yöntem olarak görmektedir. ⁽⁴⁾

Teknolojik araştırmaların en çabuk etkilediği kütüphane türü bilindiği gibi tıp kütüphaneleri olmuştur. MEDLARS (The Medical Literature Analysis and Retrieval System, 1964)'ın bilgisayarla bilgi erişimde öncülük etmiş olması gibi gelişmeler, kendi aralarında pek çok türlere ayrılan tıp kütüp-

(*) HÜ. Edebiyat Fakültesi Kütüphanecilik Bölümü

1. Handbook of Medical Library Practice. Gertrude L. Annan and Jacqueline W. Felter, editors. 3rd edition (Chicago: Medical Library Association, 1970) 333.
2. Poyer, Robert K. «Journal Articles Overlap Among Index Medicus, Science Citation Index, Biological Abstracts, and Chemical Abstracts», Bulletin of the Medical Library Association, 72 (October 1984) : 353-357.
3. Sekerak, Robert J. «A Comparison of Journal Coverage in Psychological Abstracts and the Primary Health Sciences Indexes : Implications for Cooperative Serials Acquisition and Retention», Bulletin of the Medical Library Association 74 (July 1986) : 231-233.
4. Haynes, R. Brian, ve diğerleri, «How to Keep Up With the Medical Literature: IV. Using the Literature to Solve Clinical Problems», Annals of Internal Medicine 105 (1986) : 638-640.

hanelerini (araştırma merkezi, hastane gibi.) ayrı ayrı ileriye dönük gelişme ve değişimler için de zorlamaktadır. (5)

Çağdaş eğitim görebilen tıp doktoru, eğitimi sonunda literatüre aşinalık kazanmakta, erişim olanaklarının farkında olmaktadır. Öyle ki, bir kütüphaneci kadar konusu ile ilgili yayımları, veri tabanlarını, ağları ve tabii sözlü bilgi edinebileceği kişileri iyi tanıyabilmektedir. Hiç değilse basılı bilgiyi hangi kaynaklardan hızla elde edebileceğini bilmektedir. Çünkü bu mesleklerde sürekli bilgi yenileme gereksinimi vardır. Tıp okuyucusunun bu özelliği, tıp kütüphanecisinin yerini güçlendirmekte, sorumluluklarını arttırmaktadır. Araştırmacıyı bilgi kaynaklarına doğru yönlendirebilmesi için özellikle fen bilimlerindeki son gelişmeleri, tıp kütüphaneciliğinin olanakları ile erişim kaynaklarına hakim olabilmelidir. (6)

İngiliz tıp kütüphanecileri David A. Matthews ve Fiona Mackay Picken'a göre tıp kütüphaneciliği iki yönden uluslararası özellik taşımaktadır: Gereksinim evrenseldir. Bu tür kütüphaneler, farklı düzeylerde gelişmeler göstermekle beraber her kıtaya yayılmıştır. Diğer yandan tıp kütüphaneleri işbirliği etkinliklerinde de uluslararası yapıya sahiptirler. Cenevre'deki Birleşmiş Milletler'in bir kuruluşu olan Dünya Sağlık Örgütü (World Health Organisation — WHO) nün dünya üzerindeki sağlıkla ilgili gelişmelerden sorumlu tutulmuş olması gibi. (7)

Bibliyografik bilgi erişiminde Hollanda'daki Excerpta Medica Kuruluşu gibi, ABD de de Ulusal Tıp Kütüphanesi (National Library of Medicine—NLM) dünya üzerinde sağladıkları hizmetlerle yalnız adı geçen ülkelerde değil, ama uluslararası düzeyde de büyük önem taşırlar.

NLM oluşturduğu tıp dermesi ve gerçekleştirdiği bibliyografik denetimle, herhangi bir ulusal kütüphanenin işlevini sürdürmüştür. (8) Ancak uzun yıllardan beri sağladığı bilgi hizmetleriyle (Index Medicus, MEDLARS ve MEDLINE) tıp literatürüne erişime uluslararası etkinlik kazandırmış olması önemlidir. (9)

NLM'nin orijini ABD ordusu içinde oluşturulan birkaç kitapla başlamaktadır (1818 - 1836). Gelişmesi Amerikan iç harbinden sonra bir genel cerrah olan Dr. John Shaw Billings'in yönetimi sırasında olmuştur. Index Catalogue ve Index Medicus'un başlangıcı bu döneme rastlar. 1956 yılında NLM adını almış ve kendi binasına yerleşmiştir. MEDLARS'ın öncülüğünü yapmış olan Frank B. Rogers'ın başkanlığında (1949 - 1963) atılımlarını sürdürmüştür. NLM 1956 yılında sağlanan yasal düzenlemelerle kazandırılan ekonomik olanaklarla günümüze doğru giderek uluslararası konumunu güçlendirmiştir. (10), (11)

5. Matheson, Nina W., «Perspectives on Academic Health Sciences Libraries in the 1980s : Indicators from a Delphi Study», *Bulletin of the Medical Library Association* 70 (January 1982) : 28-49.
6. Handbook... 3rd edition. y.a.g.e. 17-31.
7. Matthews, David A. ve Picken, Fiona Mackey, *Medical Librarianship* (London: Clive Bingley, 1979) 28.
8. Thornton, John J.L., *Medical Librarianship: Principles and Practice* (London: Crosby Lockwood and Son Ltd, 1963) 15-18.
9. Commings, Martin M., «The U.S. National Library of Medicine: A National Resource Serving International Needs», *Selective Libraries for Medical Schools in Less-Developed Countries : A Bellagio Conference October 3 to November 3, 1979*. Edited by Tefko Saracevic (New York : The Rockefeller Foundation, 1980) 143-146.
10. Blake, John B., «From Surgeon General's Bookshelf to National Library of Medicine: A Brief History», *Bulletin of the Medical Library Association* 74 (October 1986) : 318-324.
11. Schullian, D. M. ve Rogers, F. B., «The National Library of Medicine», *Library Quarterly* 28 (April 1958) : 95-121.

NLM'ye tıp kütüphaneciliğinde özel bir yer kazandıran MEDLARS (MEDLARS I ve MEDLARS II), NLM'nin veri tabanına erişmeyi sağlayan sistemin adıdır. Başlangıçta Index Medicus (IM) un gittikçe yoğunluk kazanan sayılarının bilinen yayın yöntemleri ile yayınlanmasında karşılaşılan zorlukları ortadan kaldırmak üzere bir proje olarak geliştirilmiştir. Sistemin önemi, depolanan veri tabanının aynı zamanda tıp konularında bilgi erişimi de amaçlamış olmasındadır. MEDLARS, 1965 yılında uygulamaya konmuştur. Bununla doğal olarak bilgi erişimi eskiye göre hız kazandığı için tıp dünyasında büyük ilgi görmüştür. Ancak çevrimdışı (off-line) olarak yürütülen uygulama gerçekte yavaş olmuştur. Çünkü okuyucunun tanımladığı araştırma konusu ABD ve diğer ülkelerdeki belli merkezlere iletilmiş, burada eğitilmiş personel tarafından istekler formüle edilip, ancak yeterli sayıda araştırma toplandıktan sonra bilgisayara yüklemek için gerekli işlemlere geçilebilmiştir. Bilgisayardan alınan sonuçların postalanması ile birlikte geçen süre, IM'un elle taranmasından pek farkı olmamıştır. ⁽¹²⁾

1960 larda çevrimiçi (on-line) teknolojisinin ortaya çıkışı ile birlikte MEDLARS'ın bu yönde uygunluğu denenmiş. 1971 Ekiminde MEDLINE veya MEDLARS On-line olarak bilinen sisteme geçilmiştir. ⁽¹³⁾

MEDLARS III ise, tıp ve tıpla ilgili kayıtların üretimi, dağıtımı, erişim ve dokümanın yerini saptayacak tümüyle otomasyona dayalı bir sistem olarak MEDLARS'ın en son geliştirilmiş şeklidir. ⁽¹⁴⁾ NLM'nin bu projesi, özellikle ABD'deki sağlık kuruluşlarının MARC formatındaki çevrimiçi tıp süreli yayın toplu kataloğunun veri tabanını da içine alacağı için önemlidir. ⁽¹⁵⁾

Tıbbi literatüre erişimde gelişmeler son derece hızlı olmaktadır. NLM'nin 1986 yılında geliştirdiği yeni sistemle GRATEFUL MED olarak adlandırılan yazılım paketi, herhangi bir araştırmacıya kendi bilgisayarını kullanarak MEDLINE ve CATLINE (Catalog-on-line) veri tabanlarına kolayca çevrimiçi erişim imkanı vermektedir. Araştırmacı bilgisayara yazar adı veya konu adı gibi kendi düzenlediği basit bilgi ile girerek, yukarıda adı geçen veri tabanlarındaki 6 milyondan fazla makale ve 600.000 kitap künyesinden istediği bilgiyi elde edebilmektedir. ⁽¹⁶⁾

Temelde IM'un 1965 sonrası çevrimiçi karşılığı olarak oluşturulan MEDLINE veri tabanına ek olarak, NLM bilgisayarlarına yüklenmiş tıpta uzmanlık alanları ile ilgili daha pek çok veri tabanı (1986'da yirmiye ulaşmıştır. ⁽¹⁷⁾) da mevcuttur. MEDLINE'den sonra sisteme eklenen ilk veri tabanlarından biri Toksikoloji Bilgi Programı (Toxicology Information Program) nın kapsamında toplanmaktadır: TOXLINE, çeşitli indeks ve özlerden (International Pharmacological Abstracts gibi) alınan aşağı yukarı 2 milyon

12. Matthews, y.a.g.e. 99-102.

13. Menhert, Robert B., «A World of Knowledge for the Nation's Health : The U.S. National Library of Medicine», American Journal of Hospital Pharmacy 43 (December 1988) : 2994.

14. The Bowker Annual of Library and Book Trade Information 29th edition compiled and edited by Julia Ehresmann (New York : R. R. Bowker, 1984) 136.

15. Handbook of Medical Library Practice Louise Darling, editor; David Bishop and Lois Ann Colaianni, associate editors. 4th edition. c. 2 (Chicago, Ill : Medical Library Association, 1983) 333, 338.

16. «NLM Simplifies Online Data Searching», Wilson Library Bulletin 60 (April 1986) : 10-11.

17. Menhert, y.a.g.e. 2994.

bibliyografik kayıttan oluşmaktadır ⁽¹⁸⁾ TOXNET ise, Toksikolojik Veri Bankası (Toxicology Data Bank - TDB, 1982) için en yeni ağ (1985) olarak oluşturulmuştur. Kimya enformasyon ağı olarak CHEMLINE (Chemical Dictionary Online) 1 milyondan fazla kimyasal madde adı listelemektedir. RTECS (Registry of Toxic Effects of Chemical Substances) 80.000 maddeyi vermektedir. ⁽¹⁹⁾

MEDLAR'daki diğer evrimii veri tabanları sağlık idaresi, nüfus ve nüfus artışları, kanser, tıp tarihi vb. gibi araştırmalarla ilgili daha pek çok konuyu kapsamaktadır. ⁽²⁰⁾ Sisteme her geçen yıl yeni veri tabanları eklenmektedir. Örneğin, 1983 yılında katılan tabanlar sıralanabilir: DIRLINE (Directory of Information Resources Online) da 13.000 değişik konuda bilgi veren kuruluş listelenmiştir. CANCEREXPRESS, kanser konusunda birkaç yüz bilimsel dergiden seçilen 10.000 güncel kayıt içermektedir. PDQ (Protocol Data Query) / DIRECTORY, kanserle ilgili uzman ve kuruluşları listelemiştir. ⁽²¹⁾

Yukarıda adı geçen örneklerden de anlaşılacağı gibi veri tabanları sadece bibliyografik bilgi veren indekslerin tekrarı olmayıp tıpla ilgili çok çeşitli verilerin elde edilebileceği büyük bir kaynak oluşturmaktadır. Kütüphanenin kitap dermesine evrimii erişim olanağı sağlayan CATLINE ile görsel işitsel malzeme için geliştirilen AVLINE (Audiovisuals Online) ise çeşitli türlerdeki materyallere erişim açısından emlidir. ⁽²²⁾

MEDLINE'a erişim, kütüphanelerin kendi terminalleriyle evrimii veya herhangi bir bölgesel merkez aracılığı ile evrimdişı olabilmektedir. Örneğin, İngiltere'de tıp kütüphaneleri BLAISE (British Library Automated Information Services) in evrimii bağlantısını veya MEDLARS II'yi evrimdişı olarak kullanabilmektedirler. Kütüphaneler bu yöntemlerden birini, bazen de her ikisini birlikte elde edebilmektedirler. ⁽²³⁾ Pek çok lke MEDLARS hizmetlerinden yararlanmaktadır. ⁽²⁴⁾

Son yıllarda ABD dışındaki ülkelerin MEDLARS kullanımını güçlendirmek üzere WHO ve NLM'nin yaptıkları işbirliği sonunda uluslararası MEDLARS araştırmalarında, bölgesel WHO merkezlerinin kullanılması öngörülmüştür. ⁽²⁵⁾

NLM'nin ülke dışında verdiği pahalı hizmetleri desteklemek üzere çeşitli fonlardan kaynak yaratılmaktadır. IM veya MEDLINE'e abone olan kütüphanelere istenen dokümanların kopyalarını sağlamak gibi. Bu ekonomik desteklerin bir kısmı WHO tarafından karşılanmaktadır. ⁽²⁶⁾

Gerek evrimii gerekse evrimdişı erişimde yabancı ülkelerden gelen bibliyografik bilgiler NLM merkezleri aracılığıyla MEDLARS veri tabanına eklenebilmektedir. Nitekim 1970 lerin sonunda MEDLARS için yapılan makale indekslerinin % 25'inin bu yolla elde edildiği belirlenmiştir. ⁽²⁷⁾

18. The Bowker Annual of Library and Book Trade Information 28th edition. Compiled and edited by Joanne O'Hare (New York: Bowker, 1983) 118.

19. Menhert, y.a.g.e. 2995.

20. a.y.

21. The Bowker, 29th edition, y.a.g.e. 135.

22. Handbook, 4th edition, y.a.g.e. 18, 58.

23. Matthews, y.a.g.e. 97-101.

24. Cummings, y.a.g.e. 150-155.

25. a.e. 155.

26. a.e. 147-148.

27. a.e. 150.

Bir fikir vermek üzere anlatılanları sayı vererek örneklersek: 1983 yılında MEDLARS için 305.200 makale indekslenmiş; NLM veri tabanından çevrimiçi 1.680.000 ve çevrimdışı 571.700 olmak üzere toplam 2.251.000 bilgisayar araştırması yapılmıştır. ⁽²⁸⁾

Lochead DIALOG ve Bibliographical Retrieval Services Inc. (BRS) gibi ticari amaçlı kuruluşlarda tıp konusundaki aboneleri için NLM'nin veri tabanlarını kullanmaktadırlar. ⁽²⁹⁾ Bu kuruluşların MEDLINE veri tabanından yaptıkları araştırmalar da milyonlara ulaşmaktadır. ⁽³⁰⁾

İstenen doküman ABD'de bölgesel merkezlerden oluşan tıp kütüphaneleri arasında sürdürülen ödünç verme sisteminden elde edilmektedir. İstekler, NLM'nin geliştirdiği bilgisayara dayalı DOCLINE ağı ile kütüphanelerden dört gün içinde (özgün veya kopya olarak) sağlanabilmektedir. Her yıl 2 milyonun üzerinde istek bu kütüphanelerarası ağ ile gerçekleştirilebilmektedir. Sistemin içinde olan NLM'den 100.000'in üzerinde makale, kitap veya görsel işitsel materyal getirilebilmektedir. ⁽³¹⁾

NLM'nin kitap, süreli yayın görsel işitsel ve nadir eserlerden oluşan dermesi tıp kütüphaneleri arasında değerli bir yer kazandırmaktadır. Tıp ve Farmakoloji temel konuları tarih ve dil (70 den fazla dilde), sayfa sayısı gibi sınırlamalar olmaksızın derlenmektedir. Her yıl 13.000 monograf, 23.000 süreli yayın (bir kısmı tek sayı halinde) aboneli dermeye eklenmektedir. ⁽³²⁾

NLM'nin bir parçası olan Lister Hill National Center for Biomedical Communication, MEDLINE'nın geliştirilmesinden başlayarak tıp kütüphaneciliğinde özellikle bilgisayar teknolojisine yönelik araştırmalar yürütmektedir. Geleceğe yönelik çalışmaları çerçevesinde, mikrobilgisayarlar ve optik disk teknolojisi, tek sayfalık materyallerin saklanması gibi önemli pro-

jeler geliştirmiştir. ⁽³³⁾ Son olarak bilgi erişim açısından MEDLARS kadar önemli kabul edilen tıp terminolojisini birleştirmek üzere çalışmalar yürütmektedir. ⁽³⁴⁾

Sonuç: Tıp kütüphaneciliğiyle birlikte anılan tıp literatürü bilgi erişimde karmaşık ve kendine özgü bir yapıya sahiptir. Tıp ve tıpla ilgili literatürün doğru, hızlı ve ekonomik biçimde elde edilebilmesi; kütüphanecinin yerinde yapacağı seçime bağlıdır. Bu da tıp kütüphanecisine kaynaklara hakim olma sorumluluğu yüklemektedir. NLM, günümüzde tıp literatürünün bibliyografik araştırılması ve dokümanın elde edilmesinde verdiği hizmetlerle tıp kütüphanelerine temel bilgi kaynağı oluşturmaktadır. Bunun için NLM'nin sağladığı olanakların yeterince tanınması ve öncelikle dikkate alınması zorunludur.

28. The Bowker, 29th edition y.a.g.e. 114.

29. a.y.

30. Menhert, y.a.g.e. 2994.

31. a.e. 2995.

32. a.e. 2993-2994.

33. Cummings, y.a.g.e. 146.

34. Menhert, y.a.g.e. 2995-2996.